

Oktay Etibar oğlu Əhmədov
Bakı Dövlət Universiteti
okktayahmedov@gmail.com

XOCALI SOYQIRIMI: CİNAYƏT HÜQUQİ TƏHLİLİ

Açar sözlər: Xocalı soyqırımı, beynəlxalq cinayət hüququ, siyasət, soyqırım cinayəti, qətl, faciə

Key words: Khojaly genocide, international criminal law, politics, genocide, massacre, tragedy

Ключевые слова: Ходжалинский геноцид, международное уголовное право, политика, геноцид, резня, трагедия

Giriş

Bir çox dünya xalqlarının tarixində olduğu kimi soyqırımı siyasəti Azərbaycan tarixinin də ən qanlı səhifələrini təşkil etmişdir. Bu millətçi-şovinst siyasətin əsas məqsədi azərbaycanlıları tarixi torpaqlarından qovmaqla əzəli Azərbaycan ərazilərində ermənilərin uydurduqları “Böyük Ermənistan” dövləti yaratmaq olmuşdur. XX əsrin sonunda ermənilərin Xocalıda törətdikləri soyqırımı indiyədək bəşəriyyətə qarşı yönəldilmiş ən ağır cinayətlərdən biri kimi qiymətləndirilir. Xocalı faciəsi tarixi yaddaşlardan heç vaxt silinməyən Xatın, Xolokost, Sonqmi, Ruanda və Srebrenitsa kimi dəhşətli faciələrdən heç də fərqlənmir. Bu faciə iki yüz ilə yaxın bir müddətdə erməni şovinst-millətçiləri tərəfindən azərbaycanlılara qarşı müntəzəm olaraq həyata keçirilən etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin davamı və ən qanlı səhifəsidir.

1.1. Xocalı soyqırımı: Səbəbləri, nəticələri.

Xocalı- Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsində, Ağdam, Şuşa, Xankəndi, Əsgəran yolları üzərində yerləşən və Qarabağ üçün əhəmiyyətli strateji mövqeyə sahib bir bölgədir. Onun soyqırımdan əvvəlki əhalisi 7 mindən çox idi. Bu rəqəm bəzi qaynaqlarda hətta 10 min olaraq göstərilmişdir. Bölgədə Azərbaycan türkləri ilə yanaşı Ahıska Türkləri də yaşayırdı. Dağlıq Qarabağ bölgəsinin əhəmiyyətli nöqtələrindən biri olan Xocalı Mahalı, ermənilər üçün də əhəmiyyətli bir hərbi hədəf xarakteri daşımaqda idi. Həmçinin bölgənin tək havalimanı Xocalıda yerləşirdi.

1991-ci ilin dekabrında azərbaycanlıların yaşadığı Kərkicahan qəsəbəsinin alınmasından sonra, Xocalı Mahalı tamamilə ermənilərin mühasirəsində qaldı. 20 noyabr 1991-ci ildə Xocavənddəki Mi-8 vertolyotu erməni qüvvələri tərəfindən vuruldu. Bunun nəticəsində isə bir neçə Azərbaycan dövlət rəsmiləri, Rus və Kazak müşahidəçilər daxil olmaqla 20 nəfər həlak oldu. Bundan sonra, Xocalıya hava nəqliyyatı da kəsildi.

1991-1992-ci ilin qış aylarında Xocalı davamlı olaraq bombalanmışdır. Xocalıdan çıxmış bəzi qaçqınların İnsan Haqqları İzləmə Təşkilatına söylədiklərinə görə, bəzi hallarda hücumlar açıq şəkildə mülki əhalini hədəf olaraq yönəldilirdi. 936 km-lik sahəyə sahib, döyüşdən əvvəl 2.605 ailədən ibarət 11.356 adamın yaşadığı Xocalı qəsəbəsi nəhayət 26 Fevral 1992 tarixində soyqırıma məruz qalmış və qəsəbə tamamilə yox edilmişdir. Xocalıdan uzun müddət cəsədləri almaq belə mümkün olmamışdır.

Qətlə yetirilənlərin 83-ü uşaq, 106-sı qadın, 70-i yaşlı idi. 8 ailə tamamilə məhv edilmiş, ümumi 487 adam ağır yaralı olaraq xilas olmuşdur. 1275 nəfər girov götürülmüş, 150 nəfər isə itgin düşmüşdür. 26 uşaq tamamilə, 130 uşaq isə qismən yetim qalmışdır. Ermənilər, Ruslar ilə birlikdə 1905-1918-ci ildəki yaşanan hadisələrin eynisini bu səfər Xocalı "da tətbiq etmişlər.

1.2. Xocalı soyqırımı haqqında həqiqətlərin dünyaya çatdırılması. Xocalı Soyqırımı beynəlxalq hüquqi müqavilələr-Cenevrə Konvensiyası, İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, Fövqəladə vəziyyətlərdə və hərbi münaqişələr zamanı qadınların və uşaqların müdafiəsi Bəyannaməsinə və BMT-nin Soyqırımı Cinayətlərinin Qarşısının Alınması və Cəzalandırılması haqqında Konvensiyasının 2-ci maddəsində iştirak edən milli, etnik, irqi və ya dini bir qrupu qismən və ya tamamilə məhv etmə formasında müəyyən edilən soyqırım anlayışı ilə tamamilə üst-üstə düşür.

Soyqırım Konvensiyasının soyqırımı müəyyən edən 2-ci maddəsinin a bəndində yer alan" bir qrupun üzvlərinin qətlə yetirilməsi "və b bəndində yer alan" qrup üzvlərinin bədənində ciddi şəkildə zərər verilməsi hərəkətləri ilə Xocalıda edilən qətl tamamilə uyğunlaşır.

Xocalı soyqırımının beynəlxalq cinayət kimi tövsifi üçün hüquqi əsaslarına BMT Baş Məclisinin 9 dekabr 1948-ci il tarixli 260 (III) sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmiş Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında Konvensiya, Nürnbərg Hərbi Tribunalının Nizamnaməsi, Yuqoslaviya Beynəlxalq Cinayət Tribunalı Nizamnaməsi, Ruanda Beynəlxalq Cinayət Tribunalı Nizamnaməsi, Beynəlxalq Cinayət məhkəməsinin Statusu, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında" 26 mart 1998-ci il tarixli Fərmanı daxildir.

Azərbaycanda aparılan rəsmi istintaq nəticəsində beynəlxalq hüquqa, xüsusən də Soyqırım cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması üzrə konvensiyaya əsasən Xocalıda mülki əhaliyə qarşı aparılmış hücumlara münasibətdə soyqırım cinayətinin aşağıdakı elementlərinin mövcudluğu müəyyən edilmişdir:

- öldürmə və bədənə fiziki və mənəvi xəsarətə səbəb olmaqdan ibarət actus reus (əməlin obyektiv tərəfi);
- cinayət əməlinin sahiblərinin hədəfinə tuş gələn xüsusi mühafizə olunan qrupun mövcudluğu;
- irqi, etnik, milli və ya dini əsaslarla fərqlənən qrupun tam və ya qismən məhv edilməsi üçün xüsusi soyqırım niyyəti.

İstintaq nəticəsində Xocalıda törədilmiş cinayətlərə münasibətdə cinayət təqibinin davam etdirilməsi üçün aşağıdakı əsasların mövcud olduğu müəyyən edilmişdir:

- qrupu tam olaraq və ya qismən məhv etməyə yönəlmiş niyyətin mövcudluğu üzrə birmənalı və əsaslı sübutlar;
- məhv etmə halının Xocalıda baş verməsi müəyyən edilmiş qrupa tam olaraq nəticələr yaratması üçün "kifayət" etməsi;
- cinayətin xüsusi coğrafi məkanda törədilməsi.

Həmçinin, beynəlxalq hüquqda soyqırımı cinayəti ilə əlaqədar bir neçə hal müəyyənləşdirmişdir ki, onlar da Xocalı soyqırımının cinayət kimi tanınması və cəzalandırılmasında birbaşa rol oynayır. Belə ki, Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında Konvensiyanın 5-ci maddəsinə əsasən iştirakçı dövlətlər soyqırımı cinayətini törətməkdə təqsirli olan şəxslərin cəzalandırılması üçün təsirli tədbirlər görməlidirlər. Konvensiyanın 6-cı maddəsinə əsasən həmin şəxslər dövlətin ərazisində səlahiyyətli məhkəmələrdə mühakimə olunmayıbsa, beynəlxalq məhkəmə tərəfindən mühakimə edilməlidirlər. Bundan başqa, Soyqırımı cinayətinin təkcə icraçıları deyil, soyqırımı törətməyə sui-qəsd, soyqırımına birbaşa və açıq təhrikçilik, soyqırıma cəhd və soyqırımında iştirak etmək də cinayət məsuliyyəti doğurur.

Beynəlxalq hüquq baxımından "soyqırım" olduğu aşkar olaraq ortada olan Xocalıda yaşananlar üçün ediləcək çox iş var. Bunların ən əhəmiyyətli ədalətin bərpası və öz yerini tapmasıdır. Hal-hazırda ədalətin yerini tapması, Xocalı Soyqırımının tanınması, günahkarların cəzalandırılması, siyasi və hüquqi xarakterli qərarların alınması üçün bir çox səylər göstərilmişdir. Amma təəssüf ki, tam bir nəticəyə çatmaq mümkün olmamışdır.

Bütün dünyanın gözü qarşısında baş verən bu dəhşətli soyqırımının əsl mahiyyəti yalnız ümummilli lider Heydər Əliyev 1993-cü ildə siyasi hakimiyyətə yenidən qayıtdıqdan sonra açıqlanmış, 1994-cü ilin fevralında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Xocalı soyqırımına siyasi-hüquqi qiymət vermişdir. Soyqırımın tanınması və qətlə qətlə siyasi qiymət verilməsi istiqamətində görülən işlər artıq daha ciddi nəticələr verməkdədir. Belə ki, Xocalı soyqırımının 14-cü, 15-ci və 16-cı ildönümü Moskvada, Almaniyada, ABŞ-da, Türkiyədə, Ukraynada, Qazaxıstanda, Gürcüstanda, Küveytdə və dünyanın bir çox ölkələrində qeyd olunmuşdur. 2005- 2007-ci ilin fevral aylarında Türkiyə Böyük Millət Məclisinin xüsusi iclaslarında Xocalı soyqırımı ilə bağlı məsələ geniş müzakirə olunmuşdur. 2011-ci il fevralın 19-dan 26-dək isə Türkiyənin ayrı-ayrı şəhərlərində "Xocalı həftəsi" adlı tədbirlər proqramı çərçivəsində müxtəlif anım mərasimləri, aksiyalar keçirilmiş və bu tədbirlər hər il davam etdirilir.

Fəaliyyətlər xüsusilə, "İslam Konfransı Gənclər Forumu" tərəfindən inkişaf etdirilən "Xocalı üçün ədalət" beynəlxalq məlumatlandırma kampaniyası çərçivəsində sürətlənməyə başlamışdır. Bu kampaniyanın əsas hədəfi daha əvvəlki metodlardan fərqli bir üsulla dünyaya həqiqətləri çatdırmaqdır.

Hazırda hər bir Azərbaycan vətəndaşının, həmçinin xaricdə yaşayan soydaşlarımızın qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri ərazilərimizin işğaldan azad olunmasına, məcburi köçkünlərin öz doğma yerlərinə qaytarılmasına nail olmaq və azərbaycanlıların soyqırımı haqqında həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq, hiyləgər erməni təbliğatının saxta tezislərini ifşa etməkdir. Bu vəzifələrin həlli üçün biz işğalçı Ermənistanə qarşı siyasi, hüquqi, iqtisadi, ideoloji təzyiq vasitələrindən istifadə etməli, bütün daxili və xarici imkanlardan bəhrələnməliyik. Təbii ki, Ermənistan iqtisadi və hərbi potensial baxımından bizimlə rəqabət aparmaq gücündə deyil. Son illər həyata keçirilən uğurlu xarici siyasət nəticəsində beynəlxalq təşkilatlarda, dünya parlamentlərində Azərbaycan həqiqətləri getdikcə daha çox təsdiqini tapır, Ermənistanın işğalçılıq siyasəti ifşa edilir, ondan qəsb etdiyi Azərbaycan ərazilərini azad etmək tələb olunur.

Azərbaycanın dünya birliyində mövqeyinin daha da möhkəmlənməsi, reytinginin getdikcə yüksəlməsi, ölkəmizdə vətənpərvərlik hisslərinin güclənməsi, soydaşlarımızın mütəşəkkilliyi və ən əsası dövlətimizin başçısının məqsədyönlü fəaliyyəti, siyasi iradəsi sayəsində biz qarşımızda duran bütün problemlərin həllinə, o cümlədən ərazi bütövlüyümüzün və suverenliyimizin bərpasına, xalqımıza qarşı soyqırımı siyasəti həyata keçirənlərin, başqa xalqlara düşmənçilik və nifrət ideologiyasının daşıyıcılarının ifşa edilməsinə nail olaçağıq.

Dünya ictimaiyyətinin gözü önündə xüsusi amansızlıq və qəddarlıqla törədilən, heç bir beynəlxalq hüquq normalarına sığmayan bu faciədən az sonra xarici kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri hadisələri öz gözləri ilə görmək üçün bölgəyə gəlmiş, Xocalıda törədilən soyqırımı faktını təsdiqləmiş, ölkələrinin mətbuatında işıqlandırmışdılar. The Washington Post, The New York Times, FT Financial Times, Le Mon-

de, Valeurs Actuelles- kimi nüfuzlu mətbuat vasitələrində Xocalı vəhşiliklərinə həsr olunmuş məqalələr dərc olunmuşdur.

2003-cü ilin 15 fevralında Xocalı qaçqınlarının Birləşmiş Millətlər Təşkilatına, Avropa Şurasına, Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatına müraciəti oldu. Müraciətin əsas məqsədi dünyanın nüfuzlu beynəlxalq təşkilatları olan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropa Şurası və Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatına 1992-ci ilin fevralında Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsində ermənilər tərəfindən törədilmiş Xocalı soyqırımı haqqında həqiqətləri dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmaq və bu qanlı cinayətə hüquqi-siyasi qiymət verilməsinə nail olmaqdan ibarət idi. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 22 aprel 2010-cu il tarixli qərarında Xocalının azərbaycanlılardan ibarət mülki əhalisinin qırılmasını müharibə cinayətləri və ya insanlığa qarşı cinayətlər kimi qiymətləndirilə bilən xüsusilə ağır əməllər kimi müəyyən etmişdir.

Nəticə

Ermənistanı işğalçı dövlət kimi tanıyan İslam Konfransı Təşkilatının Uqandada keçirdiyi toplantıda Xocalı faciəsi barədə xüsusi sənəd qəbul etməsi Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq aləmdə tanınması baxımından xüsusi əhəmiyyətlidir. Bu tarixi sənəd beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən Xocalıda törədilmiş faciənin dinc əhalinin kütləvi qətləməsi, insanlığa qarşı cinayəti kimi tanınmasında ilk addımdır.

İslam Konfransı Gənclər Forumunun mədəniyyətlərarası dialoq üzrə baş koordinatoru Leyla Əliyeva haqq işimizi müdafiə etmək və işğal olunmuş torpaqlarımızı azad etmək istiqamətində hamılıqla mübarizəyə qoşulmağı vacib sayır:

- Biz davamlı olaraq dünyanın bütün aparıcı dövlətləri ilə bu istiqamətdə iş aparmalıyıq. İlk növbədə, avropa birliyinə inteqrasiyanı gücləndirməliyik. Unutmamalıyıq ki, bugünkü dünyada əsas aparıcı güc və təsir mərkəzi məhz Qərbdədir. Ona görə də kompleks iş görməyə ehtiyac var...

Ədəbiyyat

1. L.H.Hüseynov. Beynəlxalq hüquq. Bakı, Qanun, 2012.
2. F.Səməndərov. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2016
3. Rahim. K.Məmmədov. Beynəlxalq cinayət hüququ və Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi. Bakı, 2012.
4. M.İbrahim, S.Əsədov. Ermənistan Azərbaycanlıları və onların acı taleyi. Azərbaycan Nəşriyyatı, 1992.
5. B.Budaqov, C.Əliyev. Tarixi həqiqətin soyqırımı. Azərbaycan Nəşriyyatı, 2003

Criminal legal analysis of Khojaly genocide

Summary

As in the history of many nations, the policy of genocide has been one of the bloodiest pages in Azerbaijani history. The main purpose of this nationalist-chauvinist policy was to create the "Great Armenia" state, which was created by Armenians in the ancient Azerbaijani territories, expelling Azerbaijanis from their historical lands. The genocide committed by Armenians in Khojaly at the end of the 20th century is still considered one of the most serious crimes against humanity. Khojaly tragedy is no different from historical memories such as Khatin, Holocaust, Songmi, Rwanda and Srebrenica. This tragedy is the continuation and the bloodiest page of the policy of ethnic cleansing and genocide carried out by the Armenian chauvinist nationalists regularly against Azerbaijan for nearly two hundred years.

Уголовно-правовой анализ Ходжалинского геноцида

Резюме

Как и в истории многих народов, политика геноцида была одной из самых кровавых страниц в истории Азербайджана. Основной целью этой националистически-шовинистской политики было создание государства «Великая Армения», которое было создано армянами на древних азербайджанских территориях, изгоняя азербайджанцев с их исторических земель. Геноцид, совершенный армянами в Ходжалы в конце 20-го века, до сих пор считается одним из самых серьезных преступлений против человечества. Ходжалинская трагедия ничем не отличается от исторических воспоминаний, таких как Хатин, Холокост, Сонгми, Руанда и Сребреница. Эта трагедия является продолжением и самой кровавой страницей политики этнической чистки и геноцида, проводимой армянскими шовинистскими националистами регулярно против азербайджанцев в течение почти двухсот лет.

Rəyçi: h.f.d. G.Rzayeva

Göndərib: 19.03.2020

Qəbul edilib: 23.03.2020